

Originalni naučni članak**UDK 159.923.2:37.01****FROJD I PEDAGOGIJA**

Doc. dr Jovanka Bevanda
 Nezavisni univerzitet Banja Luka
 jovankaj@hotmail.fr

Rezime

Otac psihoanalize Sigmund Frojd (Freud) nije ostao indiferentan prema djetinjstvu i njegovom razvoju, ni prema vaspitanju, njegovoj ulozi i značaju. U radu se sagledava Frojdovo viđenje pedagoških koncepata kao što su: vaspitanje, prvi zadatak vaspitanja, djetetova potreba za saznanjem, princip zadovoljstva i realnosti, dječji nagoni, vaspitljivost djeteta, kao i Frojdov uticaj na pedagogiju XX i XXI vijeka. Rad se bavi i aktuelnošću Frojdove originalne humanističke misli u kontekstu savremenih psihosocijalnih fenomena i tendencija u vaspitanju.

Ključne riječi: *pedagogija, vaspitanje, psihoanaliza, dijete, ličnost, razvoj, nagon, nesvjesno, potiskivanje, agresija, stvaralački elan, konflikt, principi zadovoljstva i realnosti, frustracija, kultura.*

Abstract

The father of psychoanalysis Sigmund Freud did not stay indifferent to childhood and its development, upbringing, its role and significance. The work consists of Freud's attitude to pedagogical concepts as :upbringing, the first task of upbringing, the need of a child for knowledge, the principle of pleasure and reality, the instinct of a child, the possibility of educating a child, as well as Freud's influence to pedagogy of XX and XXI century. The work is also about the actuality of Freud's original humanistic thought in the contest of contemporary psycho sociological phenomenon and tendency in upbringing.

Keywords: *pedagogy, education, psychoanalysis child, person, development ,instinct, unconscious, repression, aggression, creative elan, conflict, principles of pleasure and reality, frustration, culture.*

Uvod

Iako je i sam Frojd negirao da je dao ikakav doprinos primjeni psihoanalize u pedagogiji, rekavši da je to ostavio Melaniji Klajn i Ani Frojd,²²⁵ možemo ipak reći da se čitavo njegovo djelo oslanja na teoriju djetinjstva i na njegov razvoj. Počevši od razvojnih stadijuma, preko dječije seksualnosti, pa do centralne teme – Edipa, djetinjstvo se kod Frojda pojavljuje kao odlučujući period u formiranju ličnosti. Nije li baš zato, 'dijete otac čovjekov'?

²²⁵ *Sigmund Freud présenté par lui-même*, Paris, Gallimard, 1991, p. 118.

U stvari, skoro i da nema njegovog djela u kome nije tretirano neko pedagoško pitanje. Od *Tri eseja o teoriji seksualnosti (1905) pa do Nelagode u kulturi (1930)*, pozivanja na vaspitanje su konstantna. Gotovo u svakoj knjizi, istraživao je ili kritikovao ulogu vaspitača ili roditelja, ulogu autoriteta nad djetetom. I možda bas zato što Frojd nije eksplicitno napisao ni jedno djelo na temu vaspitanja, bivao je nerijetko različito ili kontradiktorno interpretiran. Neki su ga vidjeli, na primjer, kao autora koji optužuje autoritarno vaspitanje zato što ono proizvodi nervozu kod pojedinca. Drugi su se, suprotno ovome, pozivali baš na Frojda u traženju i u odbrani autoriteta odraslih nad djetetom. Tako je, u istom stilu, Francuskinja Katrin Mijo (Catherine Millot) 1979. objavila knjigu *Frojd antipedagog*, a suprotno ovoj, nešto kasnije, 1982. Mirej Sifali (Mireille Cifali) objavljuje *Frojd pedagog*. A zatim, u knjizi *Frojd i pedagogija*, od autora Mirej Sifali i Fransis Imber (Francis Imbert), objavljenoj 1998, možemo naći odgovor na iznesenu dilemu. Autori ističu da Frojd nije ni pedagog ni anti-pedagog, nego da je jednostavno razmišljao, sa pozicija psihoanalitičara i teoretičara kulture, o ulozi vaspitanja u civilizaciji i da je pozivao pedagoge, a da ne definiše šta može biti pedagoška praksa, da iznađu načine i sredstva vaspitanja, potpomognutog naukom o psihičkom nesvjesnom. Bilo kako bilo, njegov uticaj na pedagogiju XX i XXI vijeka je takav da nema u svijetu poznatih autora koji se ne pozivaju na Frojda.

1. Frojd i vaspitanje

Naše vrijeme je označeno inovacijama i promjenama u raznim domenima, koji se reflektuju na društvo i njegove institucije, kao i na samog čovjeka. U vrijeme postmodernizma i globalizacije, određeni aspekti društva, a naročito porodice, izgledaju destabilizovano. Posljedice se uočavaju i u funkcionisanju školskih ustanova, naročito u funkcionisanju psihičkog života pojedinca. Odgovorni u vaspitanju sve su više suočeni sa psiho socijalnim fenomenima koji ih iznenađuju i čine nemoćnima pred problemima mladih. Uzmimo za primjer 'samo' dječju agresivnost. Žak Levin (Jacques Lévin), savremeni francuski psiholog i psihoanalitičar, konstatuje : „*Mališani od 4 godine unose nered u Materinsku školu (predškolski nivo u Francuskoj) eksplozijom dosad neprimijećenog nasilja... Štaviše, brojna su djeca koja su nosioci porodičnih problema i nezacijeljenih rana (ljubomora, doživljaj odbacivanja, osjećaj krivice...)*. Sve su brojniji oni koji zbog navedenog osjećaju i nose duboki stid kao i nemogućnost da ga se oslobode. Sve je veći broj onih koji ne računaju više na svoje roditelje već organizuju svoje odnose s njima na način 'bez drugog', što će reći bez autoriteta odraslih, i još više, negiraju da je drugi ličnost, za njih²²⁶.

²²⁶ Lévine, J., *Socialisation de l'enfant en Maternelle : Le point de vue d'un psychanalyste*, Fenêtres sur cours, 1996, N° 114.

Još prije Frojda dijete je smatrano bićem koje posjeduje agresivne nagone. Konrad Lorenz, a zatim Edgar Morin, pokazali su da je nagoniska neregulisanost bitna karakteristika ljudske vrste. A danas i profesionalci predškolskog vaspitanja, ukazuju na pojačane agresivne manifestacije male djece. Sve više se gubi anđeoska slika ranog djetinjstva. Postavlja se pitanje: može li možda da nam unekoliko pomogne, u ovakvim problemima, autor koji je prije jednog vijeka ohrabrivao pedagoge da steknu znanja o psihologiji djeteta, da odškrinu vrata sopstvene afektivnosti, u kojoj mogu da se kriju i rizici koji se tiču profesionalnosti? Kako može da pomogne psihoanaliza, koja nije samo obična terapijska metoda nego globalni pogled na ljudsku egzistenciju, u kojoj se na djetinjstvo gleda kao na njen osnovni ‘momenat’?

Poznati koncepti, kao što su nesvjesno, otpor i potiskivanje, etiološko značenje seksualnog života, te značaj ranog iskustva u razvoju individue, temelji su teorijske strane te velike psihoanalitičke tvorevine.²²⁷ Značaj ranog iskustva, kako za zdrav razvoj ličnosti jeste i pedagoški koncept i jedna od velikih i nezaobilaznih tema u pedagogiji i psihologiji.

Frojd, od svoje mladosti naoružan znanjima iz biologije, medicine, hemije, ali i iz filozofije i istorije, započinje razmišljanja o djetetu razvojem teorije o njegovoj ‘nedovršenosti’. Upravo poznavanje biologije mu najdirektnije pomaže da uoči tu radikalnu i dugotrajnu nespremnost djeteta, za razliku od drugih bioloških vrsta, da se biološki i socijalno osamostali. Dijete je dugo nezrelo i dugotrajno upućeno na odrasle, te Frojd traži u tom odnosu, prvo intuitivno, potom naučno, korijene i uzroke poteškoća u zrelosti. Njegov terapijski rad i istorija slučajeva njegovih pacijenata pomažu mu da već u prvim radovima *Studija o hysteriji*²²⁸ i *Nervoza, psihoza i perverzija*,²²⁹ odbije 5 Freud, S. et Breuer, J., (1956), *Etudes sur l'hystérie*, Paris, P.U.F. hipotezu o nasljednom karakteru nerveze. Po njemu, ponovimo, djetinjstvo je period ‘slabosti’ i tako izvor poteškoća koje pristižu u zreloom dobu.

2. Frojd i potreba za saznanjem

Po Frojdu, rani uzrast predstavlja izuzetnu stvaralačku i životnu snagu. Riječ je o nagonu (pulsion) za saznanjem ili istraživanjem, koji on naziva i **potrebom za saznanjem**²³⁰. Freud ga je primijetio još kod «malog

²²⁷ Freud, S. (1973), *Névrose, psychose et perversion*, « l'hérédité et l'étiologie des névroses », Paris, P.U.F.

²²⁸ Isto.

²²⁹ Freud, S., (1905a), *Trois essais sur la théorie de la sexualité*, Gallimard, 1962, p. 90-91.

²³⁰ Freud, S., 1910c, *Un souvenir d'enfance de Léonarde de Vinci*, Gallimard, 1927.

Hansa»,²³¹ i na njegovom slučaju je pokazao da je seksualna radoznalost ovog dječaka učinila istinskim istraživačem i da je pojačala njegovu inteligenciju. Ali prva djetetova interesovanja ove vrste se ne odnose na sopstvenu seksualnost nego na seksualnost njegovih roditelja.

Tako uočivši interakciju između saznanja i seksualnosti, Frojd²³² će se, u više navrata u svojim radovima interesovati za odnos između seksualnog nagona i nagona za saznanjem, za njihovu povezanost ili eventualnu nezavisnost. Više puta on mijenja svoje stajalište: počevši s onim prema kome seksualna radoznalost pobuđuje onu saznavnu, preko stava da je nagon za saznanjem i za istraživanjem nezavisan i da postoji prije seksualnog, pa završava mišljenje da djetetovu radoznalost, odnosno potrebu za saznanjem, pobuđuju, izazivaju pitanja vlastitog porijekla, odnosno njegovog dolaska na svijet. Štaviše, Frojd produbljuje odnos između seksualnog i saznavnog nagona, pišući u *Sjećanju na djetinjstvo Leonarda de Vinčija*, da je ovaj konvertirao svoju seksualnost u potrebu za saznanjem.²³³ Tako potreba za saznanjem može prolaziti kroz različite faze: biti **inhibirana, dinamizirana ili sublimirana...**

Bilo kako bilo, za pedagogiju je ovdje bitno to što Frojd smatra dijete veoma radoznalim, aktivnim, i bićem punim istraživačkog i stvaralačkog elana.²³⁴ Naročito je vrijedan pažnje njegov stav da je poželjno da se odrasli, naročito roditelji, sa puno pažnje odnose prema dječjim pitanjima seksualne naravi. Budući da malo dijete nije u mogućnosti da odgovori na svoja pitanja, bitno je da ono bude pored odraslih koji se usuđuju odgovoriti mu. Ako to nije slučaj, ako se roditelji ne snalaze, ako su zbunjeni, ako se ne ponašaju prirodno, i ako daju neadekvatne ili 'izbjegavajuće' odgovore, dijete ima osjećaj da ga roditelji ne vole i gubi povjerenje u njih. Naročito odbijanje odgovora daje djetetu dojam da se oni ne interesuju za njega i tako ranjava njegov narcizam. Frojd objašnjava da ove reakcije odraslih pojačavaju osjećaj nesigurnosti.

3. Prvi zadatak vaspitanja

Susret djeteta i kulture je neminovan, i to je ono mjesto **gdje** i momenat **kada** počinje vaspitanje. Vaspitanje se definiše, po Frojdu, kao akcija odraslog nad djetetom, koja omogućava socijalizaciju dječjih želja, što će reći da se **neposredno** zadovoljenje želja prilagodi **realnosti**, da se to zadovoljstvo integriše u uređene međuljudske odnose i učini njima prikladnim. U stvari, vaspitanje počinje sprečavanjem izvornih i spontanih

²³¹ Freud, S., 1905d, *Trois essais sur la théorie de la sexualité*, Gallimard, 1968, p. 123.

²³² Freud, S., (1994), *Nouvelles 'introduction à la psychanalyse*, Gallimard, pp. 199, 200.

²³³ Isto.

nagonskih tendencija u njihovom slobodnom i punom izražavanju. U vaspitanju, po Frojdu, zabrana nije sporedna niti parazitarna funkcija, ona je, moglo bi se reći, suštinska i ravnopravna s ostalim funkcijama. Baš u vaspitanju se odvija susret biološkog, onog nagonskog u mladom ljudskom biću, sa sredinom i kulturom kojoj ono pripada. Kulturološki zakoni se nadograđuju na biološke, zasjecaju u njih, nameću im se, što se, u istoriji čovječanstva očitovale, prije svega, u zabrani rodoskrvnuća. Ovu zabranu nad zabranama Frojd analizira u *Totemu i tabuu* s filogenetskog stajališta, i u *Inhibiciji, simptomu, zebnji* s ontogenetskog. S jedne strane, biološko i nagonsko su izvori životne energije i vaspitanje ih ne može zanemariti. Zato je 'prvi zadatak' vaspitanja da se pozabavi njima, ali na način koji oni to zaslužuju. S druge strane, misija vaspitanja je da preda mladim pokoljenjima ono najbitnije što je kultura čovječanstva iznjedrila. U stvari, taj susret biološkog i kulturološkog jeste bitan aspekt jednog trajnog odnosa između individue i kulture, čiju koncepciju Frojd definiše progresivno tokom cjelokupnog djela.

Danas se postavljaju pitanja: kako shvatiti Frojdove ideje, one vezane za vaspitanje, kako razumjeti njegovu afirmaciju zabrane, da li je on bio zagovornik represivne pedagogije koja je odavno napuštena, treba li joj se možda vratiti danas kada se sve češće čuju glasovi pobornika autoritativnog vaspitanja...? To su neka od pitanja koja nam se nameću u pokušaju da što bolje shvatimo 'pedagoške ideje' ovog velikog mislioca.

Prije svega, Frojdova je velika zasluga za pedagogiju u tome što je uočio i priznao značaj nagona u razvoju individue, kao i u tome što je potertao nemogućnost da im se udovolji, s jedne strane, i štetnost u nastojanju da se guše, s druge, jer predstavljaju izuzetnu stvaralačku, životnu energiju. Dajmo riječ Frojdu: "*Razmislimo dobro šta je prvi zadatak vaspitanja. Dijete treba da nauči da savladava svoje nagone. Dati mu slobodu da slijedi, bez restrikcije, sve svoje pobude, nemoguće je. To bi bila veoma poučna vježba za psihologe, ali roditelji se u tome ne bi mogli snaći, a sama djeca bi pretrpjela velike štete, koje bi se pojavile, dijelom ubrzo, dijelom tokom slijedećih godina. Potrebno je, dakle, da vaspitanje inhibira, zabranjuje, sprečava, a ono je to uveliko činilo stalno. Ali, analiza (autor misli na psihoanalizu-naše podvlačenje) nas je naučila da upravo ovo gušenje nagona izaziva opasnost od bolesti neuroze. [...] Vaspitanje treba, dakle, tražiti svoj put između Scile-prepuštanja da se čini i Haribde-zabrane, dakle frustracije. Ako zadatak nije apsolutno nerješiv, treba moći naći optimum za vaspitanje, kako bi ono moglo što više pomoći, a što manje štetiti. Radilo bi se o tome da se odluči gdje se može zabraniti, u kom momentu, i na koji način.*"²³⁵

²³⁵ Freud, S., *Nouvelles d'introduction à la psychanalyse*, Gallimard, 1994, pp. 199, 200.

Na drugom mjestu Frojd ističe: « Posmatranje pokazuje da je sve do danas vaspitanje ispunjavalo svoju misiju na veoma štetan način, da je mnogo štetilo djeci.»²³⁶ Ne zaboravimo da je u Frojdovo vrijeme vaspitanje bilo izuzetno represivno, vladao je svojevrsni pedagoški fundamentalizam, obilježen snažnim religijskim uticajem, u kome nije bilo mjesta za nagone i želje bilo koje vrste, naročito za one seksualne naravi. Interesantno je i mišljenje Žaka Levina o Frojdomom odnosu prema nagonima: «Ono što je on (Frojd) imao hrabrosti reći a što svi misle, jeste to da je civilizacija uveliko doživjela neuspjeh u regulisanju nagona i da je to jedan od većih problema koji ona nije znala i još uvijek ne zna razriješiti.»²³⁷

Ako prihvatimo navedena mišljenja, ne možemo da se ne zabrinemo, suočeni sa stalno aktuelnim 'prvim zadatkom vaspitanja,' naročito u našoj učećoj epohi. A šta je sa ostalim zadacima? Prisjetimo se i Frojdivog mišljenja o postojanju triju nemogućih zanimanja: vaspitanje, rukovođenje i psihoanaliziranje.²³⁸ Vratimo se prvom, uslovno rečeno, nemogućem zanimanju – vaspitanju. Istaknimo odmah da su istraživači ove misli utvrdili da je, u stvari, kod Frojda, bilo više riječi o ideji vezanoj za poteškoće u vaspitanju nego o nemogućnosti vaspitanja, što i gore navedeni citati sugerišu. Šta to čini vaspitanje tako delikatnom i komplikovanom djelatnošću? Da li je to možda iznalaženje adekvatnog odgovora na taj njegov 'prvi zadatak'? Dobro je poznato Frojdovo učenje o prvom i možda najvažnijem principu ljudske cjelokupne aktivnosti, a to je zadovoljstvo. Prema njemu, naše radnje, osjećaji, misli, u principu su rukovođeni traženjem zadovoljstva i izbjegavanjem nezadovoljstva :

*« U svakom pogledu, naše psihičko funkcionisanje ima za cilj da nam osigura zadovoljstvo i da nam pomogne da izbjegnemo nezadovoljstvo, ono reaguje automatski po principu zadovoljstva ».*²³⁹ *« Ljudi hoće da budu srećni i da tako ostanu. Ova aspiracija ima dvije strane, jedan negativan i drugi pozitivan cilj: s jedne strane izbjeći bol, s druge tražiti radost. »*²⁴⁰

Ali ako je vaspitanje aktivnost odraslih koja djeluje na dijete tako da mu nameće realnost umjesto zadovoljstva, društvena pravila umjesto zadovoljavajućeg odgovora na njegove instinkte, društveno prihvatljive želje umjesto izvornih dječijih, da li je onda vaspitanje represivna funkcija koja zamjenjuje princip zadovoljstva sa principom realnosti? Manje

²³⁶ Freud, S., (1965), *Nouvelles conférences sur la psychanalyse*, Paris, Gallimard, p. 166.

²³⁷ Lévine, J., (2001) *Je est un autre*, ESF éditeur, p. 69.

²³⁸ *Les trois métiers impossibles (Tri nemoguća zanimanja)*, (1987), Rencontres psychanalytiques d'Aix-en-Provence (5th 1986), Les Belles Lettres, Paris.

²³⁹ Freud, S., (1933), *Essais de psychanalyse appliquée*, Paris, Gallimard, p. 13

pažljivo čitanje Frojda moglo bi dati potvrđan odgovor, jer ova dva principa na prvi pogled izgledaju nepomirljivi.

Moglo bi se utvrditi i to da nervoza proizlazi iz navedenih zamjena i zabrana, i da je vaspitanje po svojoj suštini frustrirajuće, jer onemogućava izražavanje jednog prirodnog principa - zadovoljstva. Iako bi se mnogi mogli saglasiti s idejom da se minimum represije nad nagonima javlja čim započinje vaspitanje, kao i da je žrtvovanje određenih nagonskih aktivnosti neophodno da bi individua bila socijalno prihvaćena, Frojd delikatno nijansira odgovor na ovaj problem. Pokušajmo ga dokučiti.

4. Princip zadovoljstva i realnosti

Postavlja se pitanje prirode odnosa između ova dva principa: odnos suprotstavljanja ili usklađivanja. Isto tako, pitanje suštine *realnosti* i *zadovoljstva*, potrebno je unekoliko rasvijetliti. Krenimo od ovog posljednjeg. Prije svega, iako princip zadovoljstva pokreće i objašnjava ljudsku djelatnost, njegovo potpuno ili konstantno ostvarivanje nije moguće po samoj njegovoj prirodi. Suštinska kontradiktornost zadovoljstva ogleda se u činjenici da je ono u stalnoj neravnoteži, u traženju samog sebe, i nerazdvojno je vezano za nezadovoljstvo kao i za samu bol. Zadovoljstvo i nezadovoljstvo omogućavaju jedno drugo. Frojd to objašnjava i ljudskom konstitucijom: *«Ono što se naziva srećom u striktnom smislu, dolazi iznenada iza zadovoljenja potrebe koja je prouzrokovala visoku tenziju, i nije moguće, po samoj svojoj prirodi, nego u jednoj epizodičnoj formi. Svako istrajavanje koje čini princip zadovoljstva ne proizvodi nego samo jednu dosta slabšnu ugodu... Tako su naše sposobnosti za sreću ograničene našom konstitucijom.»*²⁴¹

Očita je, dakle, unutarnja nedovoljnost samog principa zadovoljstva, koji se stalno traži i u traženju gubi sam sebe. Ali nije samo njegova priroda uzrokom njegovog nepotpunog ostvarenja, tu su i drugi razlozi koje Frojd nalazi u činjenici ljudskog starenja, te u njegovoj okolini, prirodnoj i naročito društvenoj. Putem analize života primitivnog čovjeka Frojd je pokazao kako agresivni, konfliktni i destruktivni nagoni, u odsustvu normi, postaju autodestruktivni. I zato ta agresivna tendencija, « koju možemo uočiti u nama samima i za koju pretpostavljamo da postoji kod drugih»,²⁴² ukazuje na neminovnost regulisanja međuljudskih odnosa. Tako je čovjek kroz svoju istoriju postepeno zamjenjivao **dio zadovoljstava** (u slobodnom ispoljavanju nagona) sa **sigurnošću**, koju su mu omogućavali uređeni društveni odnosi. Za regulisanje međuljudskih odnosa potrebno je vaspitanje koje u civilizovanom društvu ne može biti, po Frojdu, bez minimuma represije i zabrane. Zabrana, u stvari, pripada kulturi, što će reći

²⁴¹ Freud, S., (1971), Ibidem, p. p. 20, 21.

²⁴² Freud, S. *Malaise dans la civilisation*, op. cit., p. 65.

« onome čime se ljudski život izdigao iznad životinjskog». Ali jedinka malo pomalo prihvata zabrane i usklađuje svoje djelovanje sa realnosti (prirodna i kulturna) koja pruža otpor željama, unoseći tako distancu između njih samih i njihovih zadovoljenja. U stvari, ne radi se, po Frojdu, o odustajanju od zadovoljstva, nego o odustajanju od njegovog neposrednog zadovoljenja. Nije riječ o potiskivanju nagona, o njihovom negiranju, jer je baš Frojd najbolje pokazao šta se dešava kad se negiraju, radi se više o tome da se nagoni prilagode prirodnoj i socijalnoj realnosti. Drugim riječima, ne radi se o naivnoj i iluzornoj zamjeni principa zadovoljstva sa principom realnosti, riječ je o tome da se zadovoljstvo ili njegov dio sačuva, u jednoj modificiranoj formi, prihvatljivoj i usklađenoj sa realnosti, jer je samo zadovoljstvo neophodan regulator psihičkog života pojedinca. Na taj način, kad je riječ o djetetu, ono uči i postaje sve uspješnije u savladavanju sopstvenih nagona. Tako se princip realnosti postepeno udružuje s principom zadovoljstva, iako na prvi pogled oni izgledaju nepomirljivi. Ali snaga Frojdove analize otkriva upravo suprotno, oni su više komplementarni nego suprotstavljeni. Jer sam princip zadovoljstva ne čini, vidjeli smo, mogućom ni ljudsku egzistenciju, niti realnost samog zadovoljenja, jer u sebi sadrži sopstvene protivriječnosti i ograničenja. Da bi se on ostvario, potrebno ga je kombinovati sa principom realnosti, koji je, izgleda, dat u samoj njegovoj prirodi.

Tako se vaspitanje pojavljuje ne samo kao djelatnost koja zabranjuje, frustrira, nego i kao ona koja uspostavlja ravnotežu između traženja zadovoljstva, ponovimo, onog koje održava psihičku ravnotežu, i prepreka koje prirodna i socijalna realnost nameću primitivnim instinktima. Vaspitanje, dakle, ima zadatak da disciplinuje nagonsku prirodu, ali ono to ne može postići a da ne sačuva legitimnu ulogu zadovoljstva. Vaspitanje razrješava konflikte, a ne potiskuje ih, ono bira vrijeme i načine intervencija i zabrana, puteve i načine što boljeg odgovora na zadovoljenje nagona, kako bi bilo što efikasnije a što manje štetno ili patološko. A to je umjetnost pozicioniranja, iznalaženja rješenja između neposrednog zadovoljenja nesocijalizovanih nagona i primjene sredstava represivne pedagogije koja, ipak, snagom svoje represije, može proizvesti ozbiljne nervoze kod vaspitanika-djeteta.

Sjetimo se još jednom njegovog gore citiranog stava : *«Vaspitanje treba, dakle, tražiti svoj put između Scile-prepuštanja da se čini i Haribde-frustracije. Ako zadatak nije apsolutno nerješiv, treba moći naći jedan optimum za vaspitanje, da bi ono moglo što više pomoći, a što manje štetiti. Radilo bi se o tome da se odluči gdje se može zabraniti, u kom momentu, i na koji način.»*²⁴³

²⁴³ Freud, S., (1994), *Nouvelles d'introduction à la psychanalyse*, Gallimard, p. 200.

5. Vaspitljivost djeteta

Kako odrasli uspijevaju u nastojanju da dijete prihvati socijalne norme ? Pod kojim uslovima se dijete pokorava zahtjevima i zabranama okoline ? Kada i kako vaspitanje postaje efikasno ?

Naša iskustva i ljudska istorija svjedoče o postojanju individualnog morala, ali i o permanentnom kršenju zakona i morala koje kultura nameće pojedincu. Prva činjenica pokazuje da individua prihvata društvene norme, dok druga, u najmanju ruku sugerise, da pojedinci imaju problema s njima. Kod istinski moralnih ljudi mogli bismo reći da je vaspitanje bilo efikasno i da su oni prihvatili određene norme kao svoje. Dakle, društvene norme, koje kultura stalno usavršava, kod ovih su u toj mjeri interiorizovane i možda čak i obogaćene, na način da ih oni prihvaćaju kao svoje. Bez ulaženja u detalje pitanja manje ili više efikasnijih puteva, prihvatanja ili nametanja društvenih pravila, oslonimo se na Frojdovo učenje koje ukazuje na sopstvenu energiju pojedinca, dakle, na energiju svojstvenu ljudskom biću, zahvaljujući kojoj je pojedinac sposoban da usvoji princip realnosti. Riječ je, u stvari, o energiji koja ga čini vaspitljivim. Koja je to energija ? Kojom je priroda?

Individua se, izgleda, sama nosi sa sopstvenim nagonima, regulišući ih. Kao što postoje oni primitivni koji ne 'gledaju' nego sopstveno zadovoljstvo, tako postoje i oni za koje bismo mogli reći da su prihvatljiviji i društveno vredniji. To su nagoni za preživljavanjem i za samoodržavanjem. Još preciznije, **cijenjenje sebe i pozitivna slika o sebi**, koju svaki pojedinac nastoji da izgradi su u osnovi preuzimanja moralnih zahtjeva i oni individuu čine **vaspitoljivom**.

*«Potiskivanje, jesmo li rekli, proističe od 'ja' ; možemo precizirati : više od cijenjenja sebe (selbstachtung) nego od samog 'ja'»,²⁴⁴ kaže nam Frojd. Dakle, susret libidonalnih nagona sa društvenim normama ne bi bio tako uspješan samo zahvaljujući spoljašnjim zabranama. Savladavanje ovih primitivnih nagona proističe više od sopstvene, po Frojdu, jednako nagonске energije pojedinca: potrebe za samoodržavanjem i za cijenjenjem, što ga čini **vaspitoljivim** i sposobnim za **samoregulaciju**²⁴⁵.*

Samo vaspitanje ne bi čak ni moglo da izađe na kraj sa primitivnim ljudskim nagonima da nije tog vlastitog 'interesa' pojedinca : samoodržavanja i 'ljubavi prema sebi', koje ih, bez žrtvovanja, deplasira, kanališe, sublimira, i tako nalazi sopstveni izlaz – **vaspitajuć** ih. U stvari, vaspitanje je moguće budući da individua prihvata norme i zabrane društvene realnosti, želeći, nastojeći, imajući potrebu da opstane, da

²⁴⁴ Freud, S., (1972), *Pour introduire le narcissisme*, in: *La vie sexuelle*, Paris, p. 92.

²⁴⁵ Freud, S. *Malaise dans la civilisation*, op. cit., p. 72.

poraste, da postane odrasla osoba, da bude prihvaćeno od odraslih, ne gubeći ljubav najbližih i njegujući pred njima i pred sobom pozitivnu sliku o sebi, što Frojd naziva 'ljubav prema sebi'.²⁴⁶

Za razliku od životinjskog svijeta gdje vlada imedijatno zadovoljstvo, za razliku od djeteta koje živi u protežiranom zadovoljstvu, čovjek se pojavljuje kao biće emancipovanog zadovoljstva, jer se on opredijelio za vaspitanje, ono koje disciplinuje princip zadovoljstva i koje istovremeno **humanizuje**. Tako odrasla individua vidi svoj krajnji 'interes' u zamjeni bezgranične slobode, ali nesigurne za slobodu koja je regulisana, realna, ali garantovana.

Zaključak

Manje pažljivo čitanje Frojda moglo bi dovesti do suda da je njegova pedagoška misao usredsređena na skrivene instinktivne mehanizme, pa čak njima i iscrpljena. Suprotno tome, u svom originalnom pohodu na nesvjesno, u priznavanju moći nesvjesnog, u nastojanju da ga se što bolje razumije, ona je ta koja daje prednost čovjekovoj inteligenciji nad njegovim nagonским životom. Njegova pedagoška teorija se temelji na progresu nauke i ljudskog poimanja koji, jačajući i osvještavajući sebe, otkriva sopstvene iluzije i nastoji da ih makar malo umanjí. Ovdje ne možemo a da ne podsjetimo na Frojduvu nemilosrdnu kritiku pedagoško – religijskog fundamentalizma njegove epohe, u kojoj nije bilo mjesta za priznavanje nagona i, shodno tome, želje djeteta nisu mogle biti nego kompromitovane. Psihoanalitičko vaspitanje, kao što smo pokazali, ne nastoji da oslobodi nagonске snage od socijalnih normi, nego da „nauči dijete da savlada svoje instinkte“

Suprotno tendenciji epohe, Frojduv vaspitni ideal je autonomija, kako intelektualna tako moralna, autonomija koja podrazumijeva zaštitu religijskih uticaja. „*Vrijeme u kome će biti uspostavljen primat inteligencije bez sumnje je još veoma udaljeno od nas, ali distanca koja nas dijeli nije bez sumnje bezgranična. S obzirom da će se po svemu sudeći primat inteligencije povoditi za istim onim ciljevima do kojih bi nas trebao dovesti vaš Bog, a to su bratstvo među ljudima i umanjenje patnje, tako mi s pravom možemo ustvrditi da je naš antagonizam samo privremen i ni u kom slučaju nije neiskorjenjiv.*“²⁴⁷

Frojdu daje prednost vaspitanju za realnost – realnost individue i realnost društva, i vidi ga u opoziciji prema vladajućem religijskom

²⁴⁶ Freud, S. (1965), *Nouvelles conférences sur la psychanalyse*, Paris, Gallimard, p. 166.

²⁴⁷ Freud, S. *L'avenir d'une illusion*, op. cit., p. 73.

vaspitanju svoga doba. Uloga vaspitanja je kao i uloga psihoanalize: da demistifikuje i deziluzuje ljudsko biće, da ga intelektualno ojača i oslobodi od iluzija svih vrsta, a naročito onih religijsko - doktrinarnih. Po mjestu koje je Frojd posvetio ličnosti i njenom uvažavanju, po svojoj intelektualnoj i kritičkoj koncepciji, njegova pedagogija pripada u potpunosti humanističkoj tradiciji, ostavljajući nam u nasljeđe originalne ideje koje ne bismo smjeli zanemariti.

Frojdiv ideal 'primat inteligencije' postignut je, ali je, u izvjesnom smislu, i iznevjeren – u mjeri u kojoj je pedagoška aktivnost shvaćena kao proces metodičkog i naučnog stimulisanja razvoja svekolikih psihofizičkih kapaciteta djeteta. Nije li dijete tako svedeno, s jedne strane, na objekat psiholoških svemogućih saznanja, a s druge, na neizvjesnost vaspitanja u duhu njegovog didaktičko-instrumentalnog, što će reći forsiranog razvoja? Vaspitanje naše epohe, za razliku od pedagoško-religijskog fundamentalizma Frojdivog doba, moglo bi se, dakle, okarakterisati, makar njegovim jednim dijelom, kao intelektualistički fundamentalizam.

A individua je, znamo, uvijek u mogućnosti da nam isklizne, da se spasi od naših projekata za nju...Nije li riječ o psihopedagoškoj iluziji vjerovanja u mogućnosti intervencije zasnovane na pretpostavljenoj adekvatnosti postojeće psihologije i dječje realnosti? I ovo vaspitanje, kao i religijsko, čini se, ne ostavlja dovoljno mjesta dječjim željama i potrebama, njihovoj autentičnosti i njihovom adekvatnom odnosu prema odraslima. Shodno religijskom iluzionizmu Frojdove epohe, možemo li se i mi danas pitati nije li racionalna nauka jedna vrsta iluzorne konstrukcije, način da sebi olakšamo frustracije, razočarenja i patnje našeg vremena ?

Literatura:

1. Freud, S. (1991), Sigmund Freud présenté par lui-même, Paris, Gallimard
2. Lévine, J., (1996), Socialisation de l'enfant en Maternelle : Le point de vue d'un psychanalyste, « Fenêtres sur cours ».
3. Robert, M. (1980), Article Sigmund Freud in Encyclopaedia Universalis, Paris
4. Freud, S. et Breuer, J., (1956), Etudes sur l'hystérie, Paris, P.U.F
5. Freud, S. (1973), Névrose, psychose et perversion, « L'hérédité et l'étiologie des névroses », Paris, P.U.F
6. Freud, S., 1909, Analyse d'une phobie chez un petit garçon de cinq ans, In Cinq psychanalyses, PUF, 1954
7. Freud, S., 1905d, Trois essais sur la théorie de la sexualité, Gallimard, 1968 ; Les explications sexuelles données aux enfants, 1908c, in La Vie sexuelle PUF, 1969 ; Les théories sexuelles infantiles, 1910c, in La Vie sexuelle PUF, 1969 ; L'organisation génitale infantile, in La Vie sexuelle PUF, 1969
8. Freud, S., 1910c, Un souvenir d'enfance de Léonarde de Vinci, Gallimard, 1927

9. Lévine, J., (2001) Je est un autre, ESF éditeur.
10. Les trois métiers impossibles (Tri nemoguća zanimanja), (1987), Rencontres psychanalytiques d'Aix-en-Provence (5th 1986), Les Belles Lettres, Paris
11. Freud, S., (1933), Essais de psychanalyse appliquée, Paris, Gallimard
12. Freud, S., (1971), Malaise dans la civilisation, Paris, P.U.F
13. Freud, S., (1994), Nouvelles conférences d'introduction à la psychanalyse, Gallimard
14. Freud, S., (1972), Pour introduire le narcissisme, in: La vie sexuelle, Paris, P.U.F
15. Freud, S. (1908), La création littéraire et le rêve éveillé, in: Essais de psych